

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГARTУУ МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ**

ОКУУ ПРОГРАММАСЫ

«ТАЖИК ТИЛИ ЖАНА АДАБИЯТЫ»

окутуу тажик тилинде жүргүзүлүүчү жалпы билим берүү
уюмдарынын 7-9-класстары үчүн

Бишкек – 2025

Иштеп чыккандар:

Обитов О. Х.	Тажик тили мугалими, “Илим” орто мектеби, Лейлек району;
Хаитбаева Д. А.	Тажик тили жана адабият мугалими, С. Айни орто мектеби;
Кенжеев А. Б.	Тажик тили жана адабият мугалими, Билим нуру” мектеби, Лейлек району.

Рецензенттер:

Аббосова Р. И.	Тажик тили мугалими, «Илим» о.м., Баткен обл., Лейлек р-ну
Бобоев З. Т.	Тажик тили мугалими, «Билим нуру» о.м., Баткен обл., Лейлек р-ну
Абдуваитова Ш. К.	Тажик тили мугалими, С.Айни о.м., Кадамжай р-ну

Жалпы билим берүү уюмдарынын 7-9-класстары үчүн «Тажик тили жана адабияты» окуу программасы Кыргыз Республикасында жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартына (2025) жана предметтик стандартына негизделип иштелип чыккан.

Программа окутуунун мазмунун аныктайт, окуучулардын предметтик жана негизги компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу үчүн окуу процессинин логикасын, окуучулардын жаш өзгөчөлүгүн эске алуу менен темаларды жана тил материалын үйрөнүүнүн ырааттуулугун сунуштайт. Программанын негизинде окуу китептери, окуу куралдары жана календарлык-тематикалык план түзүлөт.

I. ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

7-9 класстар үчүн «Тажик тили жана адабияты» предметти окутуунун максаты – мектеп окуучусун тилдик аражаттары аркылуу баарлашуу, ой-жүгүртүү жана социалдашуу көндүмдөрүн өздөштүрүү менен өз улутунун жана дүйнөлүк көркөм адабияттын мыкты казыналары менен тааныштыруу.

Милдеттер:

Билим берүүчүлүк:

- окуу, угуу, сүйлөө, жазуу, грамматика көндүмдөрүн өркүндөтүү жана сөз байлыгын байытуу;
- баарлашуунун эффективдүү каражаты катары эне тилин өздөштүрүү;
- негизги окурмандык компетенттүүлүктөрдү тереңдетүү жана жакшыртуу.

Тарбия берүүчүлүк:

- көп маданияттуу коомдо эне тили аркылуу окуучуларынын өз маданиятын таанып билүү аң-сезимин өстүрүү;
- окуучуларда жалпы адамзаттык баалуулуктарын калыптандыруу;
- натыйжалуу окурмандык чыгармачылыкка кызыктыруу, түрткү берүү;

Өнүктүрүүчүлүк:

- эне тилин дүйнөнү таанып билүү каражат катары колдонуу жөндөмүн өнүктүрүү;
- өз адабияты менен башка адабияттардын чыгармаларын салыштыруу, алардагы окшош темаларды, көйгөйлөрдү, идеяларды табуу, улуттук шартталган өзгөчөлүктөрдү аныктоо көндүмдөрүн калыптандырууну камсыздоо.

«Тажик тили жана адабияты» предметти окутуу жалпы дидактикалык принциптерине: илимий, ырааттуу, жеткиликтүү негизделет. Ошондой эле предметтин принциптеринин спецификалык өзгөчөлүктөрүн эске алат.

Тажик тилин окутуунун мазмуну сабаттуу мамиленин негизинде тандалып алынып жана курулган. ушуга байланыштуу, 7-12 класстарында тилдик, кептик жана этномаданий компетенттүүлүктөр калыптанат жана өнүктүрүлөт.

Тилдик компетенттүүлүгү – баарлашуу максатында эне тилинде өз оюн билдирүү үчүн тилдик каражаттарды колдонуу; төмөнкү көндүмдөрдү камтыйт:

- сөздөрдү туура мааниде колдонот, синоним, антоним, омоним сөздөрдү ажырата билет;
- грамматикалык жактан туура сүйлөмдөрдү түзө алат;
- орфографиянын жана пунктуациянын эрежелерин сактоо менен текстти түзө алат;
- өз оюн так жана көркөм билдирүү үчүн ар кандай тилдик каражаттарды колдонот;
- оозеки жана жазма кепте (адабий тилде, оозеки кепте ж.б.) тил нормаларын ажыратат жана колдонот.

Кептик компетенттүүлүгү – баарлашуу милдетине ылайык оозеки сөзүн, окуганды түшүнүү, өз оюн оозеки жана жазуу жүзүндө билдирүү жөндөмдүүлүгү; төмөнкү көндүмдөрдү камтыйт:

- өз оюн ырааттуу жана логикалык негизде айта алат;
- максатты жана адресатты эске алуу менен түрдүү жанрдагы жазуу тексттерин (аңгеме, кат, эскертүү, түшүндүрмө) түзөт;

- ар кандай баарлашуу кырдаалдарда оозеки билдирүүлөрдүн негизги мазмунун жана деталдарын түшүнөт;
- окуган текстти талдайт, жыйынтык чыгарат;
- тексттин маанисин, түзүлүшүн жана негизги деталдарын сактап, укканын же окуганын кайталап айтып берет.

Окурмандык компетенттүүлүгү – адабий чыгарманы эстетикалык өздөштүрүү жана адабияттын улуттук маданий эдементтери жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу; төмөнкү көндүмдөрдү камтыйт:

- образдык сөздү түшүнүү жана инсандык деңгээлде өздөштүрүү;
- адабиятта чагылдырылган адеп-ахлактык баалуулуктарды жана дүйнө тааным категорияларды түшүнүү;
- ар түрдүү типтеги дилбаяндарды жана түрдүү жанрдагы жана формадагы адабий чыгармачыл иштерди жазуу;
- адабий чыгармалардын каармандары, адамдардын ортосундагы мамилелер, өз таасирлери жөнүндө өз пикирин билдирүү.

Тажик тили жана адабиятын окутууга коммуникативдик мамиле жасалып, окутуунун объектисин көркөм текст түзүүсү, ал эми сабак процесси жандуу сүйлөшүү, талдоо, талкуулоо, баяндоо иштери аркылуу жүргүзүлүшү шарт.

Базистик окуу планы боюнча «Тажик тили жана адабияты» предмети 7-9-классатарда жумасына 1 саат окутулат, жылдык жүктөм 68 саатты түзөт; 5-6 класстарда 3 саат окутулат, жылдык жүктөм 68 саатты түзөт. Берилген сааттарды максаттуу пайдалануу менен окуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн программадагы сааттар төмөнкүдөй бөлүштүрүлөт:

4 саат – киришүү (ар бир чейректе 1 сааттан);

50 саат – темаларды өтүү (кеп өстүрүү, грамматикалык материал, адабият чыгармаларды окуу);

5 саат – текшерүүчү иштер (4 – чейректтик, 1 – жылдык);

5 саат – кайталоо сабактары.

II. ПРЕДМЕТТИН МАЗМУНУ

Тажик тили окуу материалдарынын класстар жана мазмундук багыттар боюнча бөлүштүрүлүшү

1-таблица

Мазмундук тилке	7 класс	8-9 класс
Сөз, анын тилдеги жана кептеги орду	Бир нече уңгулардан жана сөз тобунан түзүлгөн сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын айкалышын жана бөлүнүшүн тандоо (татаал жана кошмок сөздөрдүн ортосунда тандоо).	Кээде префикстерди, кээде башка сөз түркүмдөр катары колдонулган сөздөрдү чогуу тандап, өзүнчө жазуу. Сөздүн түз жана каймана маанисин билүү жана бөлүү. Семантикалык окуяларды билүү жана айырмалоо: синонимдер, антоним жана омонимдер. Сөздүктөр менен иштөө.
	Кыска «-и» жана созулган «-й» айтылышы менен жазылышы дал келбей калганда оозеки кептин чагылдырылышы. Кыска «-у» жана созулган «ӯ» айтылышы менен жазылышы дал келбей калганда оозеки кептин чагылдырылышы	«ъ» (катуу) тамгасынын жазма кепте чагылдырылышы. Айтылбай турган «д», «т», «х» үнсүздөрдүн жазма кепте чагылдырылышы. «э», «е» жана «й» тамгаларынын айтылышы менен жазылышы дал келбей калганда оозеки кептин чагылдырылышы.
Сүйлөм, анын тилдеги жана кептеги орду	Тексттеги сүйлөмдөрдү, сүйлөмдүн түрлөрүн, сүйлөм мүчөлөрүн таануу жана ажырата билүү Жөнөкөй сүйлөмдөрдүн түрлөрүн таануу жана бөлүү Тексттеги татаал сүйлөмдөрдү (чумлаҳои мураккаб), татаал сүйлөмдөрдөгү бирикмелерди, татаал сүйлөмдөрдүн түрлөрүн таануу жана бөлүү	Текстти сүйлөмгө бөлүү үчүн тыныш белгилерин тандоо (тыныш белгилеринин бар же жоктугун, көп чекит менен башка белгилердин ортосундагы, чекит менен көп чекиттин ортосундагы, чекит менен илеп белгисинин).

	Тажик тилинин стилин жана грамматикалык синонимдерин билүү, синонимдерди колдонуу.	
	Сүйлөмдүн тыныш белгилерин билдирүү үчүн интонацияны колдонуу. Текстти сүйлөмдөргө бөлүү үчүн тыныш белгилерин тандоо (чекит, көп чекиттин ортосунда, илеп белгисин).	Конкреттүү сүйлөмдөрдө жаңы жаңылык (рема) катары каралган сөздөргө жана сөз айкаштарына логикалык басым колдонуу. Татаал сүйлөмдөрдү компоненттерге бөлүү үчүн тыныш белгилерин тандоо
Текст, анын тилдеги жана кептеги орду	Ар түрдүү жанрдагы тексттер менен таанышуу, айырмасын билүү (жомоктор, жаңылмачтар, макал-лакаптар, табышмактар, уламыштар, тамсилдер, чакан окуялар, кыска илимий жана таанып-билүү тексттери).	Ар түрдүү жанрдагы тексттер менен таанышуу, жанрдык өзгөчөлүктөрүн билүү (жомоктор, жаңылмачтар, макал-лакаптар, табышмактар, уламыштар, тамсилдер, аңгемелер, ыр, кыска илимий жана таанып билүү тексттери), айырмалоо жана жаратуу.
	1-2 булактар менен иштөө, жалпы мазмунду салыштруу, окшоштуктарын, айымачылыктарын аныктоо.	1-2 булактар менен иштөө, жалпы мазмунду салыштыруу, окшоштуктарын, айымачылыктарын аныктоо.
	Өзү жөнүндө, курчап турган дүйнө, азыркы жана өткөн окуялар жөнүндө кыска тексттерди жазат (80-120 сөз). Бланктарды толтурат (аты-жөнүн, фамилиясын, жынысын, жашын, жарандыгын, дарегин көрсөтөт). Жеке кат, туулган күнү жана башка майрамдар менен куттуктоолорду (80-120 сөз) жазат, каалоолорун билдирет.	Өзү жөнүндө, белгилүү адамдар жөнүндө, курчап турган дүйнө, азыркы, өткөн жана келечектеги окуялар жана окуп жаткан өлкө жөнүндө кыска тексттерди жазат (120-150 сөз). Жеке кат жазат (120-150 сөз), адресаттан анын жашоосу, иштери тууралуу сурайт, өзү жөнүндө да кабарлайт, ыраазычылыгын, өтүнүчүн билдирет.

Мамундук тилке	7 класс	8 класс	9 класс
Сөз, анын тилдеги жана кептеги орду	– Фонетикалык системасын, үндүү фонемаларды, үнсүздөрдү, алардын жазылышын, тажик тилинин айтылыш базасын, тажик муунунун түзүлүшүн айырмалоо деңгээлинде билүү. – Сөздүн өз алдынча бөлүктөрү (хиссаҳои мустақили нутқ), алардын өзгөчөлүктөрүн, грамматикалык категорияларын, билүү жана айырмалоо. – Кээде префикстерди, кээде сөз түркүмдөрдөр катары колдонулган сөздөрдү чогуу тандап, өзүнчө жазуу.	– Чакчылдар жана анын чактарын билет жана аларга мисалдар келтирет; – Сын атооч, атоочтукка суроо коет; – Тексттеги зат атооч, сын атооч, этиш, сан, ат атоочторду (исм, сифат, феъл, шумора, чонишин) суроо аркылуу ажыратат; – Зат атооч, сын атооч жана этиштин префикстерин жана суффикстерин билет, алар менен мисалдарды келтирет. Сөздүн өз алдынча бөлүктөрү (хиссаҳои мустақили нутқ), алардын өзгөчөлүктөрүн, грамматикалык категорияларын, билүү жана айырмалоо. – Префикстердин жана суффикстердин жазылышын сактайт.	– Сөз айкашы (Ибора) жөнүндө көбүрөөк билүү; – Сөз айкашын сөздөн жана сүйлөмдөн айырмалоо; – Тексттеги сөз айкаштарынын түрлөрүн ажыратат; – берилген сөздөрдөн сөз айкашын түзүү; – Сүйлөмдөгү сөздөрдүн колдонулушун изилдөө; – Сөздүн өз алдынча бөлүктөрү (хиссаҳои мустақили нутқ), алардын өзгөчөлүктөрүн, грамматикалык категорияларын, билүү жана айырмалоо.
	– Керектүү сөздөрдү чечмелөөчү жана кош тилдүү сөздүктөрдөн ажырата билүү; – Сөздүн унгусун, префикстерин жана суффикстерин, негизин жана мүчөсүн, сөздүн морфологиялык курамын аныктоо жана айырмалоо. – Кээде префикстерди, кээде башка сөз түркүмдөр катары колдонулган сөздөрдү чогуу	– Көп маанилүү жана бир маанилүү сөздөрдү билүү; – Текстте синонимдер, антонимдер жана омонимдерди түшүндүрүү, аныктөө; – Тексттеги диалекттик, оозеки сөздөрдү бөлүү. – Сөздүн өз алдынча бөлүктөрү (хиссаҳои мустақили нутқ), алардын өзгөчөлүктөрүн,	– Көрктүү ырайымды (комплименты) талдайт, анын формасын жана түзүлүшүн сүрөттөйт; – Мактоо сөздөрүн өзгөртөт; – образдардын жана көрктүү туюнтмалардын каражаттары менен көбүрөөк таанышат; – Ал көрктүү ырайым иштеп чыгат жана аны туура колдонууга үйрөнөт.

	тандап, өзүнчө жазуу. – Сөздүн өз алдынча бөлүктөрү (хиссаҳои мустақили нутқ), алардын өзгөчөлүктөрүн, грамматикалык категорияларын, өз алдынча сөз бөлүктөрүн билүү жана айырмалоо.	грамматикалык категорияларын, өз алдынча сөз бөлүктөрүн билүү жана айырмалоо.	
Сүйлөм, анын тилдеги жана кептеги орду	– Сүйлөмдүн бөлүктөрүн бөлүү үчүн тыныш белгилерин тандоо. – Тексттеги сүйлөмдөрү, сүйлөм мүчөлөрү жөнүндө жалпы маалымат алуу. – Жөнөкөй сүйлөмдөрдүн түрлөрүн аныктоо жана айырмалоо. – Текстте сөз айкашы менен сүйлөмдү айырмалалоо. – Сүйлөмдүн баш мүчөлөрүн (сараъзо) атап, ажырата билүү;	– Өз алдынча (мустақил) жана өз алдынча эмес сөз түркүмдөрүн билет, категорияларга бөлөт; – Өз алдынча эмес сөз түркүмдөрүн тааныйт, аларды атайт. – Жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдүн түрлөрүн аныктоо жана айырмалоо; – Сүйлөмдүн баш мүчөлөрүн (сараъзо) атап, ажырата билүү; – Сүйлөөдө сүйлөм мүчөлөрүн колдонуунун маанилүүлүгүн түшүндүрүү; – Жөнөкөй сүйлөмдөрдүн тону жана курамы боюнча түрлөрүн аныктоо, аларды өз сөзүндө колдонуу;	– Сүйлөм мүчөлөрүнүн айырмасын түшүнүү; – Жөнөкөй сүйлөмдүн түрлөрүн обону жана максаты боюнча таануу; – Текстте аларды айырмалоо; – Жөнөкөй сүйлөмдөрдүн түрлөрүн колдонуу; – Сүйлөмдүн бир өңчөй мүчөлөрү, каратма сөз, кириңди сөз жана сүйлөм (чумлаҳои чидааъзо, мухотаб, калима ва ибораҳои туфайли, аъзои истисной) жөнүндө көбүрөөк маалымат алуу
Текст, анын тилдеги жана кептеги орду	– Талаптар текстинин мисалында оозеки жана жазуу жүзүндөгү тексттерди өзгөртүү жана өнүктүрүү. – Жазуу тексттерди өзгөртүү жана түзүү, мисалы, аңгеме жана кат жанрларында. – Ар түрдүү жанрдагы тексттерди талдайт, өзгөчөлүктөрүн аныктайт.	– Текстте чечмелөөлөрдү колдонуу; – Текстте префикс менен суффикс, байламта (пайвандак), бөлүкчөлөр, сырдык сөздөр (нидо) ажыратып, туура колдонуу. – Ар түрдүү жанрдагы тексттерди талдоо, өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен түзүү; Сүрөттөө, баяндоо, ой-жүгүртүү эсселерди жазуу. – Тексттин ар кайсы бөлүктөрүнүн	– Текстти окуп жана айтып жатканда логикалык басым жасоонун маанилүүлүгүн түшүнүү; – Көрктүү ырайымды (лутфи латиф) жанрынын мисалында оозеки жана жазма текстте түшүнүү; – Көрктүү ырайымды талдоо, формасын жана түзүлүшүн сүрөттөө; – Репортаж, эссе, аннотация, рецензия жанрдагы тексттерди түзүү.

	– Тексттин максатына жетүү үчүн колдонулган эффективдүү тилдик эмес каражаттарды тандоо жагынан текстти баалоо.	ортосунда байланыш түзүү жагынан текстти баалоо	
--	---	---	--

Тажик адабияты окуу материалынын мазмундук багыттар жана класстар боюнча бөлүнүшү

3-таблица

№	Мазмундук багыттар	Окуу материалынын бөлүнүшү		
		7- класс	8- класс	9- класс
1	Автордук дүйнө	Автордун позициясы жөнүндө түшүнүктөрүн өстүрүү	Чыгармалардын адеп-ахлактык жана социалдык темалары; Чыгарманын идеясы	Жазуучунун чыгармачылыгында темалардын, мотивдердин өсүшү; чыгарманын негизги проблемасы; көркөм чыгарманын авторун, каарманын жана баяндоочусун айырмалоо
2	Адабий каарман	Адабий каарман	Адабий каармандын образы, мүнөз	Адабий каармандын образы
3	Көркөм форма	Орто формадагы эпикалык чыгармада (повестте) негизги эпизоддор Көркөм чыгарманын сюжети жана анын тарыхый негизи	Чыгарманын аталышынын негизиндеги окуялар; Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын айырмаланган өзгөчөлүгү	Негизги жана негизги эмес сюжеттик линиялар (сызыктар); Драмалык чыгармадагы сюжеттин элементтери (башталышы, өнүгүүсү, кульминация, аякталышы)
4	Көркөм сөз	Публицистикалык жана көркөм текст, көркөм тексттеги сөздөрдүн коп маанилүүлүгү	Көркөм чыгармалардын негизги көркөм сүрөт каражаттары	Каармандардын сөзү. Интонация. Чыгарманын кептик түзүлүшү

№	Мазмундук түзүмдөр	Окуу материалынын бөлүнүшү		
		7- класс	8- класс	9- класс
1.	Автордук дүйнө	Автордун позициясы жөнүндө Түшүнүктөрүн өстүрүү	Чыгармалардын адеп-ахлактык жана социалдык темалары. Чыгарманын идеясы	Жазуучунун чыгармачылыгында темалардын, мотивдердин өсүшү. Чыгарманын негизги проблемасы. Көркөм чыгарманын автору, каарманы жана баяндоочусу
		– Чыгарманын адеп-ахлактык, – Социалдык темаларын ачып – көрсөтөт. – Чыгарманын идеясын, сюжеттин – логикасынан табат. – Бир чыгарманын чегиндеги – Жазуучунун позициясын кабыл алат. – Жазуучулардын бири-бирине жакын – Темадагы жалпылыктарын жана өзгөчөлүктөрүн көрө билет.	– Жазуучунун чыгармачылыгында – гы мотив менен теманын – өнүгүүсүнө көз алат. – Чыгарманын негизги көйгөйүн – таба алат. – Чыгармадагы кө йгө йдү – аргументтейт. – .Көркөм чыгарманын каарманын, – авторун, аңгемечисин айырмалайт.	– Жазуучунун адеп-ахлактык идеалынын – өзгөчөлүгүн көрө билет. – Жазуучунун адеп-ахлактык идеалынын – өзгөчөлүгүн тексттен аргументтерди келтире алат. – Доордун контекстинде акын-жазуучулардын көркөм идеялык изденүүлөрүн баалайт. – Эпикалык, драмалык жана лирикалык – чыгармалардагы автордун – позициясын билдирүүчү ыкмаларды айырмалайт.

		– Бир адабий түрдүн чегиндеги түрдүү – жазуучулардын чыгармаларын салыштыра алат. – Жазуучунун биографиясынын учурларын комментарийлейт. – Акын- жазуучунун биографиясы менен чыгармачылыгынын байланышын табат. – Чыгарма менен анын жаралуу мезгилинин ортосундагы байланышты табат. – Берилген модель боюнча анча чоң эмес чыгармаларды	– Көркөм тексттеги каарманга жана окуяларга жазуучу бири-бирине карама-каршы келе турган бааларды бере турганын көрө алат. – Түрдүү чыгармалардагы каармандарга карата автордун позициясынын окшоштуктарын жана – айырмачылыктарын бөлүп ажыратат. – Жалпы жанрдын чегинде жазуучулардын жеке – өзгөчөлүктөрүн – айырмалайт.	– Эпикалык чыгарманы анын экранизациясы менен салыштырат. – Эпикалык чыгарманын экранизациясына автордук позициясын билдирүү аркылуу баалайт. – Түрдүү мезгилдин жана маданияттын жазуучуларынын жалпы көйгөйлөрдү чечүү өзгөчөлүктөрүн көрө алат. – Автордун чыгармадагы көздөгөн идеясынан көркөм ишке ашууга караган ойлорунун кыймылын көрө алат. – Тамсил, ыр, кат, күндөлүк сыяктуу
2.	Адабий каарман.	Адабий каарман	Адабий каармандын образы, мүнөз	Адабий каармандын образы
		– Каармандардын жоруктары менен окуялардын арасындагы жүйө байланыштарды түшүндүрөт. – Каармандын мүнөзүн ачып берүүдө портреттин, тилдин, пейзаждын ролун аныктай алат. – Чыгарманын каармандарына өзүнүн мамилесин аргументтейт. – Каармандардын жүрүм-турумунун мотивдерин түшүндүрөт. – Каармандардын толгонууларын, иш-аракеттерин баалайт.	– Каармандардын мүнөзүн ачып берүүдөгү лейтмотив, диалог, монологдун ролун аныктайт. – Аларды тексттен таба алат. – Автордун каарманга болгон мамилесин ачып берүүдөгү ыкмаларды тексттен бөлүп көрсөтө алат. – Мүнөз, көркөм образ, лирикалык каарман деген түшүнүктөрдү түшүндүрө алат. – Бир же бир нече тексттеги адабий каармандардын образдарын салыштырат.	– Көркөм образ, автор менен аңгемечинин образы, лирикалык каарман менен автордун образы сыяктуу түшүнүктөргө айырмалайт. – Образдар системасындагы каармандын ордун аныктайт. – Чыгарманын проблематикасынын жана автордук позициянын башкы каармандардын образдары менен өз ара байланышына көз салат. – Көркөм образдарды интерпретациялайт, өз позициясын аргументтейт. – Түрдүү жанрлардагы чыгармаларда мүнөз жаратуунун көркөм каражаттарын тексттен бөлүп көрсөтөт.

		– Каармандардын толгонууларын, иш-аракеттерин салыштырат. – Каарман жөнүндө баалоонун	– Каарман жөнүндө ой жүгүртүүчү аңгеме	– Сүйүктүү каарман жөнүндө аргументтештирилген
3.	Көркөм форма	Орто формадагы эпикалык чыгармада (повесть) негизги эпизоддор Көркөм чыгарманын сюжети жана анын тарыхый негизи	Чыгарманын аталышынын негизиндеги окуялар; Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын айырмаланган өзгөчөлүгү	Негизги жана негизги эмес сюжеттик линиялар (сызыктар); Драмалык чыгармадагы сюжеттин элементтери (башталышы, өнүгүүсү, кульминация, аякталышы)
		– Орто формадагы эпикалык чыгармада (повестте) негизги эпизоддорду аныктайт. – Көркөм чыгарманын сюжетин кыскача айтып берет. – Көркөм чыгарманын сюжетин жана анын тарыхый негизин салыштырат. – Тексттен композициянын элементтерин (интерьер, автордук мүнөздөмө, диалог, монолог ...) бөлүп көрсөтөт жана алардын чыгармадагы ролун ачып берет. – Аңгеменин, повесттин, ырдын түзүлүш бөтөнчөлүктөрүн айырмалайт. – Түйүндүү эпизоддорду сахналаштырат.	– Чыгарманын аталышынын негизиндеги окуяларды божомолдойт. – Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын айырмаланган өзгөчөлүгүн табат жана комментарийлейт. – Кыска жана тандалган айтып берүүдө сюжеттин мазмунун берет. – Түрдүү жанрдагы чыгармалардын образ-символдорун, көркөм деталдарын, лейтмотивдерин комментарийлейт. – Түрдүү жанрдагы чыгармалардын образ-символдорун, көркөм деталдарын, лейтмотивдерин интерпретациялайт. – Турмуштук таасирленүүлөрдүн негизинде аңгеме түзөт. Чыгармалардан	– Негизги жана негизги эмес сюжеттик линияларды (сызыктар) тексттен бөлүп көрсөтөт. – Драмалык чыгармадагы сюжеттин элементтерин – (башталышы, өнүгүүсү, кульминация, аякталышы) табат жана өз пикирин аргументтер менен бекемдейт. Сюжеттин логикасын көрө билет – жана андан чыгарманын идеясын табат. – Композициянын элементтерин (көркөм деталдар, рамкага салуу) бөлүп көрсөтөт жана алардын чыгармадагы ролун аныктайт. Драмалык чыгармалардын айырмачылыктарын түшүндүрөт. Белгилүү тема боюнча монолог түзөт.

			диалогдорду жана монологдорду көркөм окуйт.	
4.	Көркөм сөз	Көркөм чыгармалардын негизги көркөм сүрөт каражаттары	Көркөм сөз -айтылган сөзгө автордун мамилесин билдирүүчү каражат	Көркөм каражаттардын системасы
		– Чыгарманын образдык жана эмоционалдык мазмунун эркин түшүнөт. – Окуган тексттин жалпы маанайын түшүнүп сезе билет. – Окуган чыгармасы боюнча анонс, жарнама, досуна бул чыгарманы окууга сунуштаган кат жаза алат.	– Көркөм чыгарманын негизги көркөм сүрөт каражаттарын бөлүп көрсөтөт. – Ырдын ритмикалык сүрөтүнүн схемасын түзөт. – Көркөм каражаттарды колдонуп өз көз карашын билдирген өз алдынча ангеме /эссе жазат.	– Каармандардын сөзүн тексттен таап, анализдейт. – Көркөм чыгармада интонациянын маанисин билет. – Көркөм чыгармада интонациянын маанисине карата тексттен мисал келтире алат. – Чыгарманын кептик түзүлүшүн аныктайт. – Түрдүү жанрдагы дил баян (эссе, эскерүү, – ыр ж.б.) жазат.

III. ОКУУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ

Эне тилин окутуу окуучулардын баарлашуу көндүмдөрүн, таанып билүү активдүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө, көз карашын кеңейтүүгө жана өз алдынчалыкка көмөктөшүүчү билим берүү чөйрөсүн түзүүнү камсыз кылууга тийиш. Ар бир окуучунун жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу жана окуу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү маанилүү. Эне тили сабагында натыйжалуу окутуу чөйрөсү бир нече негизги компоненттерди камтыйт. Тыбыш-тамга-сөз-сүйлөм-кеп

Окутуу чөйрөнүн компоненттери.

1-схема.

Интерактивдүү окутуу	• командалык тапшырмалар, талкуулар, катарым байланыш • ролдоштуруу
Этнопедагогикалык каражаттар	• улуттук салттар, жомоктор, макал-лакаптар, уламыштар • жаңылмачтар, ырлар
Жөнөкөйдөн татаалга	• "сөз-сүйлөм-кеп" стратегиясы • визуалдык жана кептик таянычтар

Интерактивдүү окутуу окуучуларды баарлашууга тартуу үчүн шарт түзөт. Окуучулар сабакта өз ара жана мугалим менен аракеттенүү процессинде тил системасына, маданий билимдерге ээ болушат, өз талантарын билишет, предметтик жана негизги компетенттүүлүктөрдү өздөштүрүүдө өнүгүүнүн өздүк траекториясын түзүшөт.

Этнопедагогикалык каражаттар азыркы шартта элдик салттардын тарбиялык милдетин аткарат. Жаңылмачтар, ырлар феноменалдуу угууну тактоо үчүн уникалдуу куралдардын бири болуп саналат. Жомоктор, уламыштар, аңгемелер тилдик материалды практикалык түрүндө түшүнүүгө өбөлгө түзө, лексиканы байытат жана баалулуктарды калыптандырат.

Жөнөкөйдөн татаалга мамилеси окуучуларга тилди эффективдүү өздөштүрүүсүнө жардам берет, «тыбыш-тамга-сөз-сүйлөм-текст» стратегия боюнча, ишке ашат. Бул окуучулардын тил өзгөчөлүктөрүн, жаш өзгөчөлүгүн эске алуу менен окутууга системалуу мамилени талап кылат. Ошентип, эне тилин окутууда материалдын татаалдыгын бара-бара жогорулатуу окуучуларга негизги билимдерден баштап, ар кандай контексттерде тилди эркин колдонууга чейин тилди ишенимдүү өздөштүрүүсүнө жардам берет.

Текст менен иштөөдө мугалим «Окуганга чейин, Окуу учурунда, Окуугандан кийин» сабактын структурасын колдоно алат. Ар бир этапта мугалим окуучуларга

визуалдык жана кеп жагынан колдоо көрсөтөт. Текст менен иштөөдө окуучулар текстти 3 жолу окуй алышат.

«Окуганга чейин, Окуу учурунда, Окуугандан кийин» сабактын структурасы

2-Схема

Окуганга чейин	• окуучулардын билимин актуалдаштыруу; • сүрөттөр, суроолор, ББКБ ж.б. колдонулат.
Окуу учурунда	• тексттин түшүнүгөнү текшерилет; • суроолор, схемалар, көнүгүүлөр колдонулат.
Окуугандан кийин	• грамматика жана лексика боюнча көнүгүүлөр; • тыянак чыгарышат жана өз текстин түзүшөт.

Сабактын максаттары предметтик жана негизги компетенттүүлүктөрдү өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт, күтүлгөн натыйжалар менен тыгыз байланышта окуучулардын көз карашынан түзүлөт.

IV. ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН БААЛОО

Окуучулардын жекече билим алуу жетишкендиктерин жана класстагы ийгиликтерин өлчөө үчүн баалоонун үч түрү колдонулат: диагностикалык, калыптандыруучу жана жыйынтыктоочу. Чет тили сабагында окуучунун жетишкендиктерин баалоо окутуунун максаттары (күтүлгөн натыйжалары), методдору жана формалары менен тыгыз байланышта. Баалоо төмөнкү принциптерге негизделет:

- 1. Баалоо ийкемдүү болушу керек.** Натыйжаларды көрүү үчүн мугалим түрдүү формаларды жана тапшырмаларды колдонот. Бул чийүү, графикалык иш, ролдук оюн, оозеки же жазуу жүзүндөгү жооп ж.б. болушу мүмкүн. Кээ бир окуучуларга тапшырманы аткарууга көбүрөөк убакыт берилет.
- 2. Баалоо шыктандыруучу болушу керек.** Мугалим окуучулар жана ата-энелер менен окуунун прогрессин талкуулайт:
 - окуу ишиндеги ийгиликтерди көрсөтүү,
 - эң тиштүү каталардын көрсөтмөлөрү,
 - окууга кызыгууну стимулдаштыруу,
 - коюлган баа менен окуучунун макулдугун камсыз кылуу.
- 3. Баалоо жылуу маанайда болушу керек,** т.а. окуучулардын каталары эмес, жетишкендиктери бааланат. Баалоо критерийлери оң берилет (3 тапшырма

аткарылды, 5 сөз жазды), терс формулировкалар алынып салынат (жасай албайт, 5 ката кетирилген ж.б.).

4. Өзүн өзү баалоо жана өз ара баалоо.

3-таблица – 7-8-9-класстар үчүн 20 сөздөн турган жат жазуунун баалоо критерийлери

Туура жазылган сөздөр	Баа
17-20 сөз	Эң жакшы
13-16 сөз	Жакшы
9-12 сөз	Канаттандыраарлык
5 жана андан аз сөз	Канаттандыраарлык эмес

4-таблица – 10-11-12-класстар үчүн 25 сөздөн турган лексикалык жат жазуунун баалоо критерийлери

Туура жазылган сөздөр	Баа
20-25 сөз	Эң жакшы
16-19 сөз	Жакшы
11-15 сөз	Канаттандыраарлык
10 жана андан аз сөз	Канаттандыраарлык эмес

Диктантты жана тесттик тапшырмаларды баалоо төмөнкүдөй бөлүштүрүлөт:

- «5» деген баа – тапшырманын 85 % ийгиликтүү аткарылганда;
- «4» деген баа – тапшырманын 65 % ийгиликтүү аткарылганда;
- «3» деген баа – тапшырманын 45 %дан 64 %га чейин ийгиликтүү аткарылганда;
- «канааттандыраарлык эмес» деген баа – тапшырма 45 %дан аз аткарылганда.

5-таблица – Угууну жана окууну баалоонун болжолдуу критерийлери

Критерий	Эң жакшы	Жакшы	Канааттанды- раарлык	Канааттан- дыраарлык эмес
Тексттин мазмунун, маанисин түшүнүү	Тексттин негизги идеясын түшүнөт, майда-чүйдөсүнө чейин (кайталанган сөздөрдү) табат жана жыйынтык чыгарат. Тексттин мазмунун, талдайт, маанисин түшүндүрөт.	Тексттин негизги идеясын түшүнөт, деталдарды жарым-жартылай табат, синонимдерди тандап, колдонуу менен жыйынтык чыгарат. Тексттин мазмунун талдайт, маанисин түшүндүрүүдө кыйналат.	Маалыматты жарым-жартылай түшүнөт. Кайталанган сөздөрдү таба албайт. Жыйынтык чыгарууда кыйналат. Тексттин мазмунун талдаганды кыйналат.	Негизги ойду, майда-чүйдөлөрүн түшүнбөйт. Жыйын-тык чыгара албайт же тексттин мазмунун талдай албайт.

Салыштыруу, классификациялоо	3 же андан көп мүнөздөмөлөрдү салыштырат, маалыматты классификациялайт. Текстти башка формага жана тескерисинче (диаграммага, таблицага) которот.	Салыштырууда жана классификациялоодо 2 өзгөчөлүктү белгилейт. Диаграмманы тандайт, таянычтардын жардамы менен диаграмманы текстке которот.	Салыштырууда жана классификациялоодо 1 мүнөздөмө тандайт. Схемадагы мүнөздөмөлөрдү жарым-жартылай чагылдырат.	Окшоштуктарды жана айырмачылыктарды билбейт.
Маалымат-ты колдонуу	Текстке таянат, жоопту формулировкалоо үчүн 4 же андан көп мүнөздөмөлөрдү тандап алат, маалыматтын негизинде өзүнүн тексттин түзөт.	Өз жообун түзүү үчүн тексттен 2-3 мүнөздөмө тандайт.	Жоопту түзүү үчүн тексттен маалыматты тандоодо кыйналат.	Маалыматты колдонбойт.

6-таблица – Жазуу жана оозеки жооптордун (тексттин) болжолдуу критерийлери

Критерийлер	Эң жакшы	Жакшы	Канааттандырарлык	Канааттандырарлык эмес
Жооптун мазмуну	Ой так жана түшүнүктүү, сөздөгү басым байкалат. Сүйлөмдөр толук.	Ой так, сөздөрдө басым байкалат. Сүйлөмдөр жарым-жартылай аткарылды.	Ой түшүнүксүз, сүйлөмдөр толук эмес.	Жоопту түзө албайт. Сүйлөмдөр бүтпөй калган.
Лексика	Темага тиешелүү 10 же андан көп сөздөрдү колдонот; 5 же андан көп туруктуу сөз айкаштарын, цитата/макалылакапты колдонот; Сүйлөмдөр туура түзүлгөн. 1-3 грамматикалык каталар текстин мазмунун бузбайт.	Тема боюнча 8-9 сөздү колдонот. 3-4 туруктуу сөз айкаштарын, цитата/макалылакапты колдонот. Сүйлөмдөр туура түзүлгөн. Кээ бир грамматикалык каталар бар.	Сөздөрү темага жарым-жартылай туура келет, тема боюнча 7 сөзгө чейин колдонот. 2ге чейин туруктуу сөз айкаштарын колдонот, цитате/макалылакапты колдонбойт. Грамматика жарым-жартылай сакталат.	Тема боюнча сөз байлыгы жок. Грамматикалык каталар көп.
Тексттин түзүмү	Текст логикалык байланышта, ой толукталган.	Текст түзүмдөштүрүлгөн, ой жарым-	Текст жарым-жартылай түзүмдөштүрүл-	Тексттин түзүмү жок, ой бүтпөйт.

		жартылай аяктаган.	гөн, ой толук эмес.	
Оозеки жооптордо интонация да текшерилет				
Интонация (оозеки жооп үчүн)	Интонация сүйлөмдүн түрүнө туура келет, басым сүйлөмдөрдүн негизги мүчөлөрүнө же логикалык маанилүү сөздөргө берилет.	Интонация сүйлөмдүн түрүнө туура келет, басым жарым- жартылай байкалат.	Интонация кээде сүйлөмдүн түрүнө дал келбей калган, басым байкалбайт.	Интонация сүйлөмдүн түрүнө дал келбейт. басым байкалбайт.
Пунктуация	Бардык үйрөнгөн тыныш белгилери туура колдонулат. Үтүр, чекит, илеп жана суроо белгилери керектүү жерлерде колдонулат.	Үйрөнгөн тыныш белгилеринин көбү туура колдонулат. Үтүрлөрдү колдонууда кичине каталар бар.	Үйрөнгөн тыныш белгилери каталар менен колдонулат, үтүрлөр, чекиттер, суроо белгилери жана илеп белгилери көп учурда жок же туура эмес коюлат.	Тыныш белгилери колдонулбайт.

V. АДАБИЯТТАР

1. Абдусамади Мулло, Мирзошарифи Шодӣ. Ташкили чараёни таълим ва талабот ба дарси муосир. – Душанбе, 2007.
2. Абдусамади Мулло. Методикаи таълими адабиёти тоҷик. – Душанбе, Ирфон, 2015.
3. Асозода Х., Кӯчаров А. Адабиёти тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 11). Душанбе, 2018
4. Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои 5-11. Душанбе, 2007.
5. Ваҳобов А., Қозичонов М. Таълими адабиёт дар мактаб. – Душанбе, Маориф, 1988.
6. Давронов С. Омӯзиши вазни шеърӣ тоҷикӣ. – Душанбе, Маориф, 1992.
7. Зеҳнӣ Т. Санъати суҳан. – Душанбе, Ирфон, 1979.
8. Методикаи таълими забон ва адабиёти тоҷик (барои омӯзгорони курси тақмили ихтисос), Душанбе, 2010.
9. Мирзод Т., Ҳамидов Р., Пирзод М. Адабиёти тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 5). – Бишкек, 2018.
10. Мирзозода Х. Адабиёт аз нуқтаи назари ҳаёт. – Душанбе, 1973
11. Мирзозода Х. Адабиёт, таълим ва тарбия. – Душанбе, Маориф, 1983.
12. Мирзозода Х. Таърихи адабиёти тоҷик. – Душанбе, Маориф, 1987.
13. Мирзоматов Н. Файзалиев Љ. Дастури таълими аз психология.- Душанбе, 2008.
14. Мирон Т., Давлатзода С. Адабиёти тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 9). Душанбе, 2014.

15. Мирон Т., Хоҷаев Қ., Исломов Ш. Методикаи таълими адабиёти тоҷик. – Душанбе, Маориф, 1991.
16. Мустафоқулов Т. М., Нарзуллоева М. Асосҳои психологияи синнусолӣ ва педагогӣ. Кўлоб, 1994.
17. Мухторов З., Муъиддинов Ф. Асосҳои технологияҳои навини таълим. Душанбе, 2007.
18. Ниёзов Ф., Тошбоева З. Такмили маъорати педагогии омӯзгорони ҷаҳонии забон ва адабиёти тоҷик. Маҷмаи ёрирасон барои омӯзгорони курси такмили ихтисос. Душанбе, 2010.
19. Ниёзов Ф., Эрматова У., Куйбекова С. Робитаи мутақобила – кафили сифати таълим. //Мақтаб ва ҷомеа. — 2010. — №2— саҳ. 30-36.
20. Олимова Ф., Зиёев М. Арзёбии ташаккулдиҳанда дар раванди таълим, журнал «Масъалаҳои маориф». — 2010 — №1—саҳ. 10-16.
21. Олимова Ф., Зиёев М., Ниёзов Ф. Аз рӯйи меъёр арзёбӣ бояд кард! //Мақтаб ва ҷомеа. — 2010. — №1. — саҳ. 32-36.
22. Отахонова Х. Таҳаввули жанри достон дар назми муосири тоҷик. – Душанбе, 1983.
23. Сатторзода А. Адабиёти тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 8). – Душанбе, 2009.
24. Сирӯс Б. Арӯзи тоҷикӣ. – Душанбе, 1963.
25. Тарз ва воситаҳои омӯзиши ҷаҳонӣ: дастури амалӣ.- Душанбе: Устоз, 2006, Мураттиб Мирзоева Ф.
26. Тоиров У. Таҳқиқ ва таълими арӯз. – Душанбе, Дониш, 1995.
27. Тоиров У. Фарҳанги истилоҳоти арӯзи Аҷам. – Душанбе, Маориф, 1991.
28. Тоиров У., Солеҳов М., Шарифов Р. Адабиёти тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 10). – Душанбе, 2008.
29. Усули ҷамғорӣ дар таълими забони модарӣ ва адабиёти тоҷик. Раҷнаҳои методӣ барои муаллимони мактабҳои таъсилоти миёнаи умумӣ. (мураттибон Зиёев М., Мирзоматов Н., Олимова Ф., Тошбоева З.) – Душанбе, 2010.
30. Фарҳанги забони тоҷикӣ.-М.: Советская энциклопедия, 1969.- Ҷ. 1 ва 2.
31. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Душанбе – 2008.- Ҷ. 1 ва 2.
32. Хоҷаев Қ., Абдувалиев А., Шарофиддинов Н., Раҳматов Б. Адабиёти тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 6). – Бишкек, 2018.
33. Шайхов М., Тоиров У. Адабиёти тоҷик (китоби дарсӣ барои синфи 7). Душанбе, 2002.
34. Шарипов Х. Сухан аз адабиёти миллӣ. – Душанбе, 2009.
35. Шарифов Х. Қаломӣ бадеъ. - Душанбе, 1992.